

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
KASTAMONU UNIVERSITY FACULTY
OF THEOLOGY

جامعة قسطنطيني كلية الإلهيات

VII. ULUSLARARASI ŞEYH
ŞA'BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU
"MÂVERÂÜNNEHİR"

BİLDİRİ TAM METİNLERİ KİTABI

KASTAMONU UNIVERSITY FACULTY OF THEOLOGY
VII. INTERNATIONAL SHAYKH ŞA'BÂN-I VELÎ
SYMPOSIUM
"MÂ WARÂ' AL-NAHR"
SYMPOSIUM FULL TEXT BOOK

مؤتمر الشيخ شعبان ولي الدولي الدورة السابعة
"ما وراء النهر"
كتاب بحوث المؤتمر كاملة

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ

VII. ULUSLARARASI ŞEYH ŞA‘BÂN-I VELÎ SEMPOZYUMU “MÂVERÂÜNNEHİR”

KASTAMONU UNIVERSITY, FACULTY OF THEOLOGY
VII. INTERNATIONAL SHAYKH ŞHA‘BÂN-I VELÎ SYMPOSIUM
"MÂ WARÂ’ AL-NAHR"

جامعة قسطنطيني كلية الإلهيات
مؤتمر الشيخ شعبان ولي الدولي الدورة السابعة
"ما وراء النهر"

BİLDİRİ TAM METİNLERİ KİTABI
SYMPOSIUM FULL TEXT BOOK
كتاب بحوث المؤتمر كاملة

Editörler
Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem GÜLMEZ
Arş. Gör. Dr. Beyza Aybike DEVECİ

2024
KASTAMONU

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

MÂVERÂÜNNEHİR'DE KİRÂAT ANLAYIŞI (NESEFÎ VE MÂTÜRÎDÎ ÖZELİNDE)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa TOPÇU¹

Öz

Peygamberimizin islâmı tebliğinden itibaren onun yüklediği misyonu tamamlamak için başta sahabe olmak üzere birçok kişi vasıtasıyla islâm dini, dünyanın çeşitli yerlerine yayılmıştır. İslâmın ilk asırlardan itibaren ulaştığı yerlerin başında Mâverâünnehir bölgesi gelmektedir. Hz. Ömer zamanında kapılarına kadar geline bölge, Hz. Osman zamanında fethedilerek islâm ile şereflenmiştir. İslâm dininin Mâverâünnehir'de inşa ettiği islâm medeniyeti; Tefsir, Hadis, Fıkıh, Kelam, Tasavvuf, Astronomi, Bilim ve Felsefe üzerine kurulan bir medeniyet olmuştur. Bu ilimlerde özellikle tefsir ve fıkıh alanında yetiştirdiği âlimler ile ön plana çıkmakta olan bu medeniyetin Kur'an-ı Kerim'in kırâatıyla olan alakası muhakkaktır. Buhara, Semerkant, Fergana, Merginân, Serahs, Neseî, Şaş, Taşkent, Özkent ve Oş gibi bölge beldelerinden çıkan meşhur âlimlerin bu ilim ile alâkadar oldukları aşîkârdır. Bölgeye mensup bu âlimlerin başında Tefsir ve Kelam yönüyle öne çıkıp itikatta mezhep imamı olan Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî (ö. 333/944) ve Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil gibi hacimli bir tefsire sahip olan Ebû'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed en-Neseî (ö. 710/1310) gelmektedir. Bu çalışmada tarihi bilgiler eşliğinde el-Mâtürîdî ve en-Neseî'nin tefsirlerindeki kırâat olgusu, kırâatleri işleyiş tarzları, tefsir ve te'vil etkinliğinde kırâatleri kullanma yöntemlerinden hareketle bu konuda müstakil bir bilginin tespit edilemediği Mâverâünnehir bölgesinin kırâat anlayışı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kırâat İlmi, Kırâat, Mâverâünnehir, Mâtürîdî, Neseî.*

Abstract

Since the transmission of Islam by our Prophet, the religion of Islam has spread to various parts of the world through many people, especially the companions, in order to complete the mission undertaken by him. One of the places that Islam has reached since the first centuries is the Transoxiana region. The region that came to the gates at the time of Hz. Omar, It was conquered during the time of Hz. Osman and honored with Islam. The Islamic civilization built by the Islamic religion in Transoxiana has been a civilization founded on Tafsir, Hadith, Fiqh, Kalam, Sufism, Astronomy, Science and Philosophy. There is no doubt that this civilization, which is coming to the fore with the scholars it has trained in these sciences, especially in the field of tafsir and fiqh, has to do with the qira'at of the Noble Qur'an. It is obvious that the famous scholars who came out of the regional towns such as Bukhara, Samarkand, Fergana, Marginan, Serahs, Neseî, Shas, Tashkent, Ozkent and Osh are to this science. Abu Mansur Muhammad b. Muhammad al-Maturidi (d. 333/944) who was prominent in the direction of Tafsir and Kalam and was the imam of the sect in belief, was the head of these scholars belonging to the region. and Abu'l-Barakat Hafizuddin Abdullah b. Ahmad an-Neseî (d. 710/1310) who has a voluminous commentary such as Madariku't-tanzil and hakaiku't-ta'wil. comes from. In this study, based on the phenomenon of qira'at in the tafsir of al-Maturidi and an-Neseî accompanied by historical information, the ways of functioning of qira'ats, the methods of using qira'ats in tafsir and ta'wil activities, the understanding of qira'at of the Transoxiana region, where no independent information on this subject can be determined, was tried to be revealed.

Keywords: *Recitation of the Noble Qur'an and the Science of Qira'at, Qira'at, Transoxiana, al-Mâtürîdî, al-Neseî.*

1. Bölgelere Göre Kırâat Ekolleri

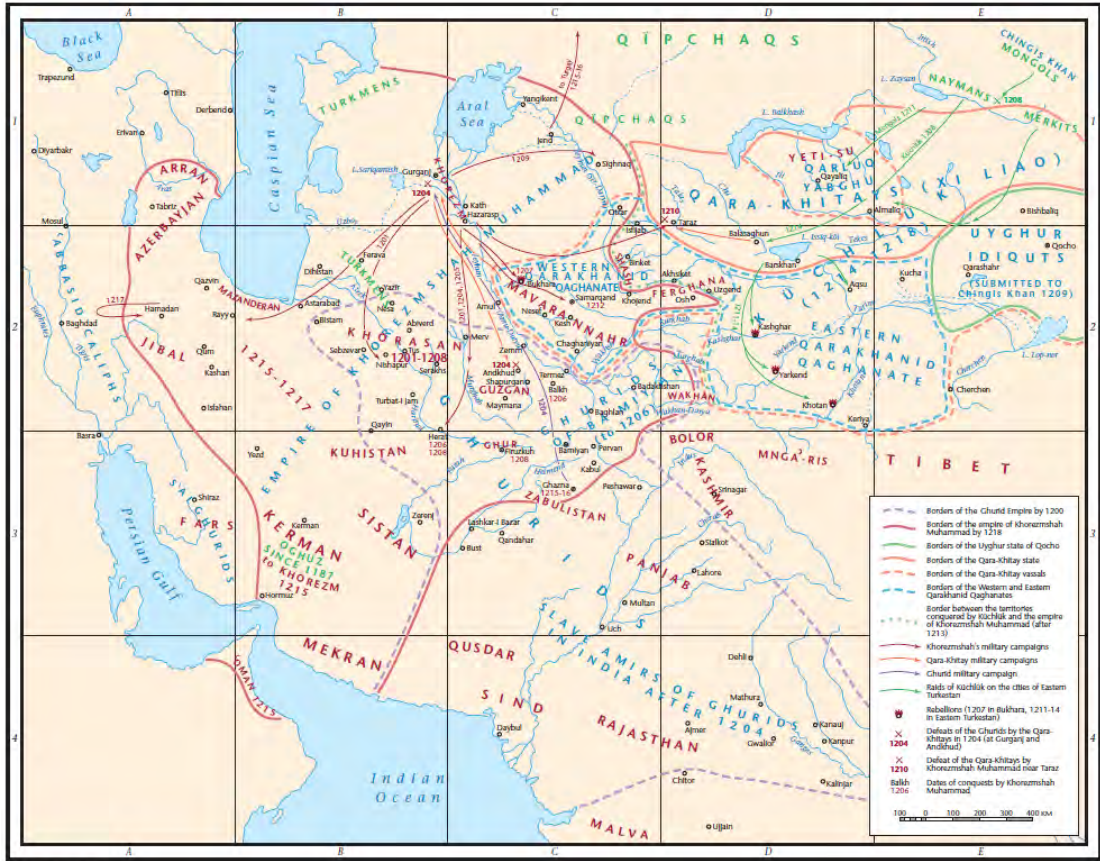
Bu kısımda Mâverâünnehir kırâat ekolünün mensup olduğu bölge ve diğer belde kırâat ekolleri belirtildikten sonra Mâverâünnehir Kırâat ekolü tanıtılmıştır. Kırâat ilminde belli âlimler tarafından kurulan ve temsil edilen Irak, Bağdat, Suriye, Hicaz, Mağrip, Mısır, İran, Horasan ve Endülüs kırâat

¹ Kırıkkale Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kırâat İlmi Ana Bilim Dalı

ekolleri gibi bölge ekolleri vardır. Belli bir havzayı içine alan bu bölge ekolleri çeşitli belde ve şehir ekollerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır.² Araştırma konusu olan Mâverâünnehir bölgesi kırâat ekolü, Horasan bölge ekolü içerisinde değerlendirilmektedir. Bu ekol Bağdat ve İran ekollerinden etkilenecek oluşturulmuş bütün kırâatlara aynı mesafede duran bir görüntü vermektedir. İlk dönemlerinde sade ve kırâat imamlarından ziyade bölgelere nispetle kırâatın verildiği bir görünüm arz etmektedir. Bu ekolün önemli temsilcileri olarak bölgede yetişen müfessirler görülmektedir. Bu sebeple çalışmada meşhur müfessirler, Mâtürîdî ve Nesefî üzerinden Mâverâünnehir'de kırâat olgusu ele alınmıştır. Hz. Osman dönemi Mushaf'larından bir tanesinin de bu bölgeye bir şekilde ulaştığı ve Taşkent Mushaf'ı ismiyle kırâat tarihinde yer aldığı görülmektedir.³

2. Mâverâünnehir Bölgesi

Bu kısımda kısaca Mâverâünnehir bölgesi ve bu bölgenin genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Orta Asya'daki İslâm fetihlerinden sonra Arap kaynaklarında Ceyhun nehrinin ötesi anlamında bu isim kullanılmıştır. Bazı Türk müellifleri bölgeye Türkçe Çayardı ismini vermişlerdir. Bugün Mâverâünnehir ismi Ceyhun ile Seyhun nehirleri arasındaki 660.000 km²'lik alan için kullanılmaktadır. Taşkent, Buhara, Semarkand, Nesef ve Üş belli başlı bilinen şehirleridir.⁴ Aşağıda bölgenin detaylı hazırlanmış bir haritası verilmiştir.

Harita 1: Mâverâünnehir Bölgesini Gösteren Harita⁵

² Abdülhamit Bırışık, "Kırâat", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022), 25/427.

³ Recep Koyuncu, Süleyman Kılıç, İbnü'l-Cezerî Öncesi Kırâat Ekollerine Genel Bakış, *Kilitbahir Dergisi* 23 (Eylül 2023), 194.

⁴ Osman Gazi Özgüdenli, "Mâverâünnehir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 28/177-180.

⁵ Yuri Bregel, *An Historical Atlas of Central Asia* (Boston: 2003, Brill Leiden), 35.

3. Mâtürîdî'nin Kırâatlerle Bakışı

Fıkıh, Kelâm ve Tefsir konularında çok önemli eserleri olup, Ehl-i sünnetin iki mezheb imamından birisi olan, Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) kırâatlar açısından bölgeyi temsil edeceği ve bölgenin ilk dönem kırâat anlayışını aktarması açısından Te'vîlâtü'l-Kur'ân adlı tefsirinin önemli bir kaynak olduğu aşîkârdır. Tefsirinde sahih ve şâz pek çok kırâati nakletmiştir. Kırâat aktarımı açısından kendisine hâs yöntemleri bulunmaktadır. Mâtürîdî, Özbekistan'a bağlı Semerkant şehrinin mahallesi olan Mâtürîdî'de doğmuştur. Ölüm tarihi olan (333/944) hususunda ittifak olmakla beraber doğum tarihi net değildir. Mâtürîdî'nin aile ve nesebi konusunda, baba ve dede isimlerinden başka bir bilgi yoktur. Mâtürîdî, kırâat- tefsir ilişkisi yönünden manayı etkileyen kırâatlere yer vererek bunların yorum ve tevil konusundaki katkılarını ve desteklerini belirtmiştir.⁶ Erken dönemde yaşaması itibariyle Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) kırâatlere yaklaşımı incelenerek bölge kırâat ekolü hakkında bilgi verilmiştir.

3.1 Mâtürîdî'nin Kırâatleri Nispeti

Mâtürîdî, sahih ve şâz kırâatleri naklederken çeşitli kalıp ifade kalıpları kullanmaktadır. Genel anlamda kırâat-i seb'a ve kırâat-i aşere imamlarının isimlerini vermediği ve beldelerin isimleri ile kırâatleri zikrettiği görülmektedir. Bununla beraber okuyuşun kendisine nisbet edildiği Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) ve Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) gibi kişilerin isimleriyle de kırâati vermektedir.⁷ Sahâbe ve tabiinden nakledilen kırâatleri tefsir için kullandığı ve önemli bir kaynak değeri taşıdığı görülmektedir. Kırâatleri nispet ederken قرأ بعضهم ve قرأ gibi ifadeleri kullanmaktadır.⁸ İlk dönemde bölgede bu sistemin kullanıldığı görülmektedir.

3.2. Mâtürîdî'nin Harf Farklılığıyla İlgili Vecihleri Kullanması

Mâtürîdî, okuyuşların kelimelerin farklı harflerle okunmasıyla ortaya çıktığını belirterek yorumlamalarında bunları delil olarak kullanmaktadır. "ص" harfini bazılarının "ص" harfi ile bazılarının ise "ض" harfiyle okuduklarını söyleyerek "ص" harfiyle okuyanların âyetin hakkı beyan ediyor anlamında kullanıldığını, âyeti "ض" harfiyle okuyanların ise hüküm veriyor anlamına kullandıklarını belirtmekte ve İbn Mes'ûd'un kırâatiyle bu okuyuşu delillendirmektedir.⁹ Bölgede ilk dönemden itibaren harf değişikliklerinin bilindiği, tefsir ve tevil konusunda kullanıldıkları görülmektedir.

3.3. Mâtürîdî'nin Hareke Farklılığıyla İlgili Vecihleri Kullanması

Mâtürîdî, harekenin değişmesiyle ortaya çıkan kırâatleri belirterek tefsirinde kullanmıştır. وكان ayetinde geçen ثمر kelimesinin "ثمر" şeklinde ref ile okunduğunda kelimenin sahip olunan bahçe ve diğer her şey anlamına geldiğini nasp ile okunduğunda ise kelimenin meyve ve ürün anlamlarına geldiğini belirterek ilgili kırâatleri okuyan imamları zikretmektedir.¹⁰ Bölgede ilk dönemden itibaren hareke değişiminin tefsir ve tevil konusunda kullanıldıkları görülmektedir.

3.4. Mâtürîdî'nin Kelimenin Yapısıyla İlgili Vecihleri Kullanması

Mâtürîdî, kelimenin hemzeli ve hemzesiz olması gibi yapısal kırâat özellikleriyle ilgili kırâat farklılıklarına yer vermiştir. Kur'an'da geçen بادى ifadesiyle ilgili hemze ile بادء şeklinde okunursa "işin

⁶ el-Kuraşî, Muhyiddin Abdülkâdir b. Muhammed, el-Cevâhiru'l-Mudiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî, (Cizre: Hicr li't-Tibâa ve'n-Neşr, 1993), 3: 360-361; İbn Kutluboğa, Kâsım b. Kutluboğa, Tâcü't-Terâcim, thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf, (Dimaşk: Dârü'l-Kalem, 1413/1992), 249-250; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifin Esmâu'l-Müellifin ve Âsaru'l-Musannifin, (Beyrût: Dâru lhyâi't- Tûrâsi'l-Arabî, 1955), 2: 36-37.

⁷ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü ehli's-sünne*, thk. Mecdî Baslûm, (Lübnan/Beyrût: Darü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1426/2005), 1/390; 2/151; 5/444; 2/70; 7/476; 8/20; 1/529.

⁸ Ebû Ali Hasan b. Ali el-Ahvâzî, *el-Vecîz fi Şerhi Kırâ'âti's-Semâniyye eimmeti'l-Hamse*, thk. Dureyd Hasan Ahmed (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002), 75; Koyuncu-Kılıç, İbnü'l-Cezerî Öncesi Kırâat Ekolleri, 201-203.

⁹ En'âm, 6/57; Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 3/366-368; 4/97-98; Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb' fi'l-kırâât*, Thk. Şevki Dayf, (Kahire: Dâru'l-Meârif, 111), 259; Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââti'l-aşr (I-II)*, Thk. Ali Muhammed Dabbâ', (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 2/258.

¹⁰ Kehf 18/34 Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 7/170.

başlangıcında olup olayların sonucunu göremeyenler" anlamına geldiğini Hemzesiz بادی şeklinde okunduğu zaman ise açık olmak anlamında görüşü açık ve belli olanların kast edildiğini bildirmektedir.¹¹

3.5. Mâtürîdî'nin Edatlarla İlgili Vecihleri Kullanması

Mâtürîdî, edatlarla ilgili vecihleri de eserine almıştır. "انهم لا يعجزون" âyetinde geçen "إن" edatının fethayla "أن" şeklinde okunduğunu ifade etmiştir. "أن" okunduğunda ifadenin "لا" harfinin hazfıyla sıra cümlesine dönüştüğünü ve âyetin takdirinin "Onların kurtulacağını sanmaz" şeklinde olduğunu belirtmiştir. "إن" okunduğunda ise mevcut haliyle cümle başlangıcı olarak Yüce Allah onların kurtulamayacaklarını buyurmuştur, manasında olduğunu beyan etmiştir.¹²

3.6. Mâtürîdî'nin Kırâatleri Delillendirmesi

Mâtürîdî, kırâatleri çeşitli şekillerde temellendirerek kullanmaktadır.

3.6.1. Mâtürîdî'nin Kırâatleri Başka Âyetlerle ve Hz. Peygamberin Okuyuşuyla Delillendirmesi

Mâtürîdî, başka ayetlerden deliller getirerek ilgili ayette var olan okuyuşları temellendirmektedir. Ona göre "قالوا معذرة الى ربكم" âyetinde¹³ geçen معذرة kelimesinde merfû ve mansûb iki okuyuş vardır. Merfû okunduğunda âyetin أنزلناها ayeti¹⁴ gibi olduğunu belirtirek ayeti ayetle delillendirmektedir. "Nasp ile okunduğu zaman ayetin anlamının Rabb'leri katında mazeret bildirmek için, şeklinde olacağını beyan etmektedir.¹⁵

وَمِنْ عِنْدِهِ عِلْمُ الْكِتَابِ وَمِنْ عِنْدِهِ عِلْمُ الْكِتَابِ ayetini¹⁶ peygamberimizin علم عنده şeklinde okuduğunu belirterek peygamberimizin okuyuşuyla kırâatleri delillendirmiştir.¹⁷

3.6.2. Mâtürîdî'nin Kırâatleri Sahâbe Kırâati ve Arap Kelamından Örnekler İle Delillendirmesi

Mâtürîdî, هَلَّا يَسْجُدُوا لله ayetini¹⁸ şedde ile okuyanlar için İbn Mes'ûd'un هَلَّا يَسْجُدُوا لله şeklindeki kırâatinin delil olduğunu söylemekte ve sahâbe kırâatini delil olarak kullanmaktadır.¹⁹ Mâtürîdî, سورة أنزلناها âyetinde²⁰ geçen سورة kelimesinin merfû ve mansûb olarak okunduğunu ve Arap dilinden örneklerle bu iki okuyuşunda caiz olduğunu belirtmektedir.²¹

Mâtürîdî'nin Kırâatler Arasında Tercihte Bulunması ve Bazı Kırâatleri Tenkit Etmesi

Mâtürîdî, genel olarak kırâatler arası bir tercihte bulunmamakla beraber gerekli gördüğü yerlerde, sahâbeden nakiller olduğunda ve anlam bakımından daha uygun gördüğü yerlerde أقوى (Daha güçlü) ve أقرب (Daha yakın) gibi ifadeler ile tercihte bulunmuştur.²² Müfessir, bazı ayetlerin tefsirini yaparken üzerinde eleştiri ve tenkitlerin olduğu çeşitli kırâat vecihlerini de zikretmekte ve görüşlerini belirtmektedir.²³

Hâfizuddîn Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî'nin Kırâatlere Bakışı

Özbekistan sınırlarında bulunan Soğd bölgesindeki Nesef'te dünyaya gelmiş olup doğum tarihi kesin olmamakla beraber h. 7. asrın ilk çeyreğinde olmalıdır. Fıkıh, kelam, hadis, tefsir ve diğer alanlarda önemli bir konumu vardır. Ebu'l-Berekât en-Nesefî, Bağdat seyahati dönüşü İzec'de 710/1310

¹¹ Hûd, 11/27; Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/121.

¹² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/247.

¹³ Arâf, 7/164

¹⁴ Nûr, 24/1.

¹⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'*, 296; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/272, Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/73.

¹⁶ Râd, 13/43.

¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 5/73.

¹⁸ Neml, 27/25.

¹⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 8/111.

²⁰ Nûr, 24/1.

²¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 7/504.

²² Mâtürîdî, *Te'vilât*, 1/323, 366; 8/510.

²³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, 2/416.

yılında vefat etmiş olup oraya defnedilmiştir.²⁴ Medârikû't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl isimli tefsirin sahibi olan Neseî'nin (ö. 710/1310) kırâatlar açısından bölgeyi temsil edeceği ve bölgenin sonraki dönem kırâat anlayışını aktarması açısından Medârikû't-Tenzîl adlı tefsirinin önemli bir kaynak olduğu aşikardır. Tefsirinde sahih ve şâz pek çok kırâati nakletmiştir. Neseî, kırâat-tefsir ilişkisi yönünden mânâyı etkileyen kırâatlere yer vererek bunların yorum ve tevil konusundaki katkılarını ve desteklerini belirtmiştir. Sonraki dönemde yaşaması itibarıyla Neseî'nin (ö. 333/944) kırâatlere yaklaşımı incelenerek bölge kırâat ekolü hakkında bilgi verilmiştir.

4. Neseî'nin Kırâatleri Nispeti

Neseî, sahih ve şâz kırâatleri naklederken çeşitli ifade kalıpları kullanmaktadır. Kırâat-i seb'a ve kırâat-i aşere imamlarının isimlerini yalnız olduklarında ayrı ayrı vermekle beraber ittifak etikleri yerler ve diğer beraberce isimlerinin sayılması gereken yerler konusunda beldelere nispetle rumuzlarının daha çok kullandığı görülmektedir. Okuyuşun kendisine nisbet edildiği Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687-88), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-53) ve Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) gibi kişilerin isimleriyle kırâati vermektedir. Sahâbe ve tabiûndan nakledilen kırâatleri tefsir için kullandığı ve önemli bir kaynak değeri taşıdığı görülmektedir. Kırâatleri nispet ederken قرأ بعضهم ve قرأ gibi ifadeleri kullanmaktadır.²⁵ Sonraki dönemde bölgede bu sistemin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

5. Neseî'nin Kırâatleri Kullanması

Neseî, okuyuşların kelimelerin farklı harflerle okunmasıyla ortaya çıktığını belirterek yorumlamalarında bunları delil olarak kullanmaktadır. Bölgede sonraki dönemlerde de harf değişikliklerinin tefsir ve tevil konusunda kullanıldıkları görülmektedir.²⁶ Harekenin değişmesiyle ortaya çıkan kırâatleri de belirterek tefsirinde kullanmıştır.²⁷ Kelimenin hemzeli ve hemzesiz olması gibi yapısal kırâat özellikleriyle ilgili kırâat farklılıklarına yer vermiştir.²⁸ Edatlarla ilgili vecihleri de eserine almıştır.²⁹ Başka ayetlerden deliller getirerek ilgili ayette var olan okuyuşları temellendirmektedir. Peygamberimizin okuyuşuyla da kırâatleri delillendirmiştir.³⁰ Sahâbe kırâatini delil olarak kullanmaktadır.³¹ Arap dilinden örneklerle kırâatleri temellendirmektedir.³² Genel olarak kırâatler arası bir tercihte bulunmamakla beraber gerekli gördüğü yerlerde, sahâbeden nakiller olduğunda ve anlam bakımından daha uygun gördüğü yerlerde tercihte bulunmuştur.³³ Müfessir, bazı ayetlerin tefsirini yaparken üzerinde eleştiri ve tenkitlerin olduğu çeşitli kırâat vecihlerini de zikretmekte ve kendi görüşlerini belirtmektedir.³⁴

Sonuç

Kırâat ilmi, Peygamberimiz ile başlayarak günümüze kadar gelmiştir. Bu devamlılığın sağlanmasında kırâat ekollerinin büyük rolü olmuştur. Bu ekollerden birisi Basra, Bağdat ve Kûfe kırâat ekollerinden özünsenmiş olarak ortaya çıkan Horasan kırâat ekolüdür. Araştırma konusu olan Mâverâünnehr bölgesi kırâat ekolüde Horasan kırâat ekolü içerisinde yerini alan kırâat ekolüdür. Kırâat ilmi konusunda direk bilgilerin ulaşamadığı ancak tefsir ve diğer ilme dair kitaplardan elde edilen bilgilerle bölgedeki kırâat anlayışı tespit edilebilmektedir. Bu sebeple bölgenin en önemli iki temsilcisi

²⁴ Bedreddin Çetiner, *Ebu'l-Berekât en-Neseî ve Medârik Tefsiri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 28-30.

²⁵ Ebu'l-Berekât, Abdullah İbn Ahmed en-Neseî, *Medârikû't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Tahk. Mervan Muhammed Şa'âr, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1996), 3/100; 3/195; 1/154; 1/94; 2/221; 3/489; 1/42; 1/382; 1/268; 1/215-216, 225; 1/52; 1/298.

²⁶ en-Neseî, *Medârik*, 1/240.

²⁷ en-Neseî, *Medârik*, 1/120, 395.

²⁸ en-Neseî, *Medârik*, 1/240.

²⁹ en-Neseî, *Medârik*, 4/445.

³⁰ en-Neseî, *Medârik*, 4/93; 4/326, 4/386; 4/522.

³¹ en-Neseî, *Medârik*, 1/120.

³² en-Neseî, *Medârik*, 1/212, 3/31-38, 41, 4/226, 289, 378, 397, 401, 435, 473.

³³ en-Neseî, *Medârik*, 1/395-396.

³⁴ en-Neseî, *Medârik*, 1/212, 2/416.

olan müfessirler Mâtürîdî ve Neseî'nin tefsirlerinden hareketle bölge Kırâat ilmine dair bilgiler verilmiştir. Buna göre Sahih, şâz ve diğer kırâat türleri ilk dönemde itibaren bilinmekte ve tasnifi yapılmaktadır. Krâatleri reddetmek değil de tahlilini yaparak belirtmek vardır. Tenkide tabi tutulan kırâatler olmakla beraber genelde tercih ifadesi kullanılmamış ancak gerekli görülen yerlerde tercih sığaları kullanılmaktadır. Harf, Hareke, Edat değişimlerinden kaynaklı kırâat vecihleri kullanılmakta ilk dönem genel kırâat ifadeleri kullanılırken imamların ismen söylenilmesinde olduğu gibi sonraki dönem hususî ifadeler kullanılmaktadır. Bütün bu bilgilerden bölgede üst düzey bir kırâat bilgisinin ve öğretiminin olduğu anlaşılmakta ancak eğitim süreçleri ve diğer oluşum merhaleleri ile ilgili yeterli malumat bulunmamaktadır. Bu yönüyle bölge alimleri ve eğitim metotlarında kırâat olgusunun araştırılması bu alandaki boşluğun giderilmesinde büyük fayda sağlayacaktır.

Kaynakça

- Bağdatlı İsmâil Paşa (ö. 1920). Hediyyetü'l-Ârifî n Esmâu'l-Müellifin ve Âsaru'l-Musannifin (I-II). Beyrût: Dâru l-Hyâi't- Tûrâsi'l-Arabî, 1955.
- Birişik, Abdülhamit. "Kıraat", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Erişim 12 Nisan 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/Kıraat>.
- Bregel, Yuri. An Historical Atlas of Central Asia. Boston: Brill Leiden, 2003.
- Çetiner, Bedreddin. *Ebu'l-Berekât en-Neseî ve Medârik Tefsiri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- el-Ahvâzî, Ebû Alî Hasen b. Alî. *el-Vecîz fî Şerhi Kırâ'ati's-Semâniyye eimmeti'l-Hamse*. thk. Dureyd Hasan Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2002.
- el-Kureşî, Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Muhammed b. Muhammed b. Nasrullâh b. Sâlim b. Ebî'l-Vefâ' el-Hanefî (ö. 775/1373). *el-Cevâhiru'l-Mudiyye fî Tabakâti'l-Hanefî yye* (I-IV). Thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulv. Cizre: Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1993.
- en-Neseî, Ebu'l-Berekât Abdullah İbn Ahmed. *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*. tahk. Mervan Muhammed Şa'âr. Beyrut, 1416/1996.
- İbn Kutluboğa, Ebû'l-Fidâ Zeynüddîn Kâsım b. Kutluboğa es-Sûdûnî (ö. 879/1474). *Tâcü't-Terâcim*. Thk. Muhammed Hayr Ramazan Yusuf. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1413/1992.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs (ö. 324/936). *Kitâbü's-seb' fî'l-kırâât*. Thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1119.
- İbnü'l-Cezeri, Şemsuddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed b. Alî (ö. 833/1429). *en-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr* (I-II). Thk. Alî Muhammed Dabbâ'. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Koyuncu, Recep- Kılıç, Süleyman. İbnü'l-Cezerî Öncesi Kıraat Ekollerine Genel Bakış. *Kilitbahir Dergisi* 23 (Eylül 2023). (Erişim 12 Nisan 2024).
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd (ö. 333/944). *Te'vilât-ü ehli's-sünne* (I-X). Thk. Mecdî Baslûm. Beyrut: Darü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1426/2005.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Mâverâünnehir", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, 28. Cilt.